

ПРО СТВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ КУРСІВ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ГІПЕРТЕКСТОВИХ СТРУКТУР

Лефтерова Ольга Миколаївна

кандидат філологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті розглядаються питання впровадження дистанційної освіти у вищий школі, аналізується природа та характер гіпертекстових структур, їх роль та значення для створення підручників нового типу.

Ключові слова: гіпертекст, текст, інформаційний простір.

Дистанційна освіта на сьогоднішній день є важливою складовою в структурі загальної освіти. Гіпертекст як засіб експлікації інформації відіграє значну роль у представленні знання, а відтак, набуває великого значення для створення навчальних посібників нового типу. Практично вся навчальна література з самого початку орієнтована на можливість нелінійного фрагментарного читання. В традиційних підручниках з народної латини в більшій чи меншій мірі використовуються способи багаторівневої організації інформації в межах лінійного тексту. Зокрема, в навчальних виданнях весь текст розбивається на розділи та параграфи, інформація подається у вигляді пронумерованих переліків, різних посилань, вказівок на зразок *див.*, *пор.*, які відсилають до других фрагментів тексту, а частини пов'язаного тексту виділяються за рахунок неоднорідності шрифту, яка сприяє стратифікації інформації з точки зору її значимості в межах даного контексту. Такі засоби фрагментарного читання руйнують лінійність як основний принцип побудови тексту.

Так чи інакше майже вся навчальна література в тій чи іншій мірі оперує поняттям гіпертексту, тексту особливого типу, який дозволяє трансформувати знання в частину понятійної пам'яті [Семчинская 1997, 143]. Тому варто було б зупинитися на деяких аспектах лінгвістичного дослідження співвідношення тексту і гіпертексту.

З погляду семіотики текст являє собою результат відображення будь-якого фрагмента дійсності за допомогою мовних одиниць і є складним знаком, що виконує номінативну функцію [Потебня 1980, 46; Бахтин 4, 26]. Тому однією з найважливіших властивостей тексту виступає "ознака його змістової і смислової спрямованості" [Русский язык и современность 1989, 134], а сам текст характеризують як процес породження змісту, внаслідок чого при його трактуванні можливі різні інтерпретації [Лотман 1975, 125].

Існує багато визначень тексту, а саме поняття "текст" вживається в різних значеннях. З одного боку, текст розглядають як структуру будь-

якого закінченого, зв'язного, незалежного і граматично правильного письмового чи усного висловлювання [Человеческий фактор 1991, 232, 51, 67]. З іншого боку, під текстом розуміють написаний автором мовний твір, який складається з назви і низки особливих одиниць, які об'єднані різними типами зв'язку, що мають визначене цілеспрямовання і прагматичну настанову [Гальперин 1981, 18].

Незалежно від численних дефініцій, текст як об'єкт лінгвістичного аналізу може характеризуватися рядом певних опозицій, до числа яких належать: статичність/динамічність, лінійність/об'ємність, гомогенність/гетерогенність. Текст має інформативну та змістову упорядкованість. Формальна організація тексту характеризується лінійністю, однаправленістю, тенденцією до експліцитності, повтору. Змістова організація тексту є різнонаправленою, підпорядкована зворотному зв'язку та асоціативності, відрізняється тенденцією до імпліцитності та сугестивності [Слухай 1995, 372].

Огляд досліджень в галузі лінгвістики тексту показує, що об'єктом аналізу частіше виступає письмовий текст, оскільки основні ознаки тексту в письмовій формі мовленнєвої діяльності представлені більш наочно. Крім того, в рамках традиційної моделі тексту розглядається не просто певний зафіксований на письмі зміст, матеріальний об'єкт, що розміщується в двовірній площині і заповнений особливими графічними формами, а "авторський текст" як інформаційний продукт, що виконує певні соціально-культурні функції і через це має певні специфічні властивості [Субботин 1993, 10, 182].

Матеріальний характер традиційного письмового тексту передбачає здійснення певних операцій: можна повертатися до вже прочитаного, пропускаючи деякі сторінки забігати наперед, тощо, але змінити послідовність мовних одиниць, що складають текст не можна (якщо, звичайно не йдеться про руйнування самої книжки), оскільки письмовий текст передбачає чітку графічну співвіднесеність тих фрагментів, які його складають.

На сьогоднішній день у зв'язку з розвитком глобальної інформаційної сітки текст може існувати не тільки в письмовому, але й електронному вигляді як іншому матеріальному носієві. Екран монітору створює інший тип дискурсу і змінює модель побудови тексту. Тому до традиційних опозицій у визначення тексту (письмовий/усний) додається ще одна: письмовий/електронний. На екрані монітору текст набуває певної структурності і наділяється особливими засобами електронного пошуку, які дають можливість отримати доступ до його окремих елементів.

Специфічною формою існування електронного тексту є гіпертекст, який характеризується рядом структурних та функціональних особливостей.

Незважаючи на широке розмаїття і відсутність єдиної лінгвістичної концепції, гіпертекст можна характеризувати як текст певної структури, що передбачає можливість вибору послідовності введення і читання

інформації, тобто текст так званої нелінійної структури [Дедова 1997, 24]. Як нелінійна структура гіпертекст експлікується за допомогою двох типів структурних елементів: окремою інформаційною одиницею та засобом, який робить можливим перехід від однієї інформаційної одиниці до іншої. "Гіпертекст – це електронний документ, який наділений зносками. Зовнішнє посилання, як правило, представляє собою виділений текст або малюнок і вказує на інший документ або розділ того ж документа. Клікком миші на посиланні на екран викликається відповідна інформація" [Исследование Netscape 1997, 16].

Інформаційні одиниці, що створюють гіпертекстовий простір, можуть поєднуватися між собою різними видами зв'язку: лінійний (або ієрархічний) та власне нелінійний. При лінійній організації інформація, що викликається гіпертекстовим посиланням, є частиною послідовно викладеного тексту. Зв'язок в даному випадку встановлюється між композиційними елементами цілісного тексту. Такий текст має початок і кінець, а наявність гіпертекстових посилань створює можливості для вибіркового читання його окремих фрагментів.

Нелінійність гіпертекстового простору створюється за допомогою невеликих окремих закінчених текстів так званих "топиків" [Дедова, 1997, 26], які пов'язані між собою певними семантичними зв'язками. Такий гіпертекст не має ні початку, ні кінця, а отже не може читатися лінійно. Він може бути доповнений різною кількістю окремих текстів (як власне авторських, так і "чужих"), що містять певний квант інформації, які не тільки не впливають на саму структуру існуючого гіпертексту, але й розширюють заданий ним інформаційний простір.

Зв'язок між текстами та фрагментами тексту здійснюється за допомогою так званої гіпертекстової зноски, яка експлікує семантичні та асоціативні зв'язки, що присутні в гіпертекстовому просторі імпліцитно, і функціонально поєднує текстові або графічні зображення. Вона має двобічний характер і апелює як до джерела (текстове чи графічне зображення, тощо), так і до об'єкту (нова інформативна одиниця, що з'явилась у результаті активізації зноски). Будь-який об'єкт, що з'являється на екрані, може бути представлений як посилання. Гіпертекстове посилання дає можливість переміщувати інформаційні одиниці практично миттєво. Таке переміщення інформаційних одиниць чи фрагментів тексту в межах гіпертексту (навігація) відбувається практично без будь-яких додаткових зусиль читача і визначається ступенем осмислення прочитаного. Крім того, текст, який упорядкований гіпертекстовими посиланнями, може швидко переглядатися з метою подальшого пошуку необхідної інформації. При цьому навігація і швидкий перегляд інформаційних блоків здійснюється за зв'язками, які були задані автором гіпертексту відповідно до авторського задуму, і залежать від чіткості, структурності та логічності цих зв'язків. Завдяки прозорості гіпертекстового посилання зберігаються

відповідні контекстні зв'язки, крім того, інформація, яка експлікується даною зноскою, повинна відповідати лише одному заданому об'єкту.

Оскільки будь-який текст – "це продукт всмоктування та трансформації якогось іншого тексту" (Крістева), відмінність електронного тексту від письмового, в якому також можуть реалізуватися тексти, створені раніше, полягає в тому, що електронний текст виходить за межі двомірної площини завдяки інтертекстуальності, яка характеризується безкінечністю, відкритістю, породжує численну кількість інтерпретацій і для гіпертексту виступає чи не найголовнішою текстоутворюючою категорією Семантичне поле, яке при цьому створюється, спричиняє враження об'ємності і додає "третьій вимір" [Субботин, 188] традиційному письмовому тексту. З другого боку, гіпертекст, на відміну від традиційного тексту, експлікує імпліцитно прихований зміст, оскільки система гіпертекстових зносок, способи їх реалізації та семантична співвідносність з інформаційними блоками, до яких вони апелюють, обумовлена авторським задумом. Така дуальна природа електронного тексту, яка ґрунтується на принципово нових можливостях представлення інформації, а саме на його мультимедійності, дозволяє уникнути однозначності у викладенні цілої низки проблем, аналізувати не тільки факти, але й коментарі до них. Гіпертекст, урівнюючи в правах того, хто передає інформацію, і того, хто її отримує, руйнуючи детермінованість і однозначність повідомлення, стає інструментом надзвичайно співзвучним сучасній епосі, що найбільш адекватно описує нові взаємовідносини з реальністю [Визель 1991, 33]. Він дозволяє уникнути диктату категоричного/однозначного викладу інформації, навести різні думки з приводу матеріалу, що досліджується, в результаті чого питання, що аналізуються, можуть досліджуватися під різним кутом зору.

Використання моделі гіпертексту при викладанні складних теоретичних курсів дозволяє подавати студентам інформацію в найбільш ефективній формі, враховуючи не тільки сутність самої інформації, але й психофізіологічні особливості студента. Гіпертекстова модель інформаційного простору письмового тексту досить істотно змінює стратегію діяльності автора і читача, допомагає по новому сприймати предмет, що вивчається, та експлікувати різні варіанти його зв'язків.

Гіпертекстова форма організації навчального матеріалу дозволяє створити культурно-історичний контекст викладення фактів народної латини, чого в повній мірі не можуть досягти традиційні підручники, оскільки саме в гіпертекстовій моделі організації інформаційного простору стала можливою експлікація тих давніх текстів, які були малодоступні.

Зокрема, можна навести фрагмент гіпертексту, присвячений опису трьох найзначніших архаїчних написів, що відомі на сьогоднішній день: на пренестинській фібулі, на урні з Цери і на стелі Римського форуму. Відтепер з'явилася технічна можливість не лише представити написи: зовнішній вигляд, написання, переклад, але й навести історичні довідки

щодо місця їх знаходження та реалій життя, які вони відображають, зробити екскурс в історію походження та поширення латинського письма. При чому це не веде до інформаційної перенасиченості курсу, оскільки звернення до тої чи іншої інформації, її виклик завжди визначається бажанням читача, рівнем його зацікавленості предметом.

У гіпертекстовому інформаційному просторі стає можливим обговорення питання народної латини в контексті загальнолінгвістичних проблем, оскільки саме гіпертекст як модель побудови навчальної інформації допомагає об'єктивувати ті зв'язки, які існують між різними галузями мовознавства і, відповідно, між різними дисциплінами. Так, наприклад, термін **палаталізація** вживається в описі фонетичних явищ народної латини в іншому значенні, ніж у працях присвячених фонетиці звучущої (живої) мови. Зокрема, у Великому енциклопедичному словнику за редакцією В.М. Ярцева подається тлумачення лише одного значення терміна: "Палаталізація (від лат..."піднебіння" – підйом середньої частини спинки язика до твердого піднебіння, який супроводжує губну, передньоязичну або задньоязикову артикуляцію приголосного". Гіпертекст завдяки динаміці та нелінійності своєї структури дозволяє уникати подібних труднощів і долає замкнутість цієї проблеми всередині навчальної дисципліни. Словесний опис того чи іншого явища, тлумачення термінів стають самостійним концептом, що співвідноситься з матеріалом різних учбових курсів. Як приклад можна навести текст інформаційної одиниці "Палаталізація", де, з одного боку, мова йде про тлумачення цього терміну і є можливість для різних переходів (в даному випадку Фонетика романських мов та Народна латина), з другого боку, термін сам подається в контексті відповідних описів (додаткова артикуляція, фонематичний рівень). Так, наприклад, "Палаталізація (від лат. *palatum*. "піднебіння") – підйом середньої частини спинки язика до твердого піднебіння, який супроводжує губну, передньоязикову або задньоязикову артикуляцію приголосного. В результаті змінюється якість приголосного, він стає палаталізованим, або м'яким. Палаталізовані (м'які) приголосні треба відрізняти від палатального (j), для якого середньоязикова середньопіднебінна артикуляція є основною.

Специфічне значення палаталізація приголосних має у фонетичній системі латинської мови, де приголосні протиставлені за фонологічними ознаками довготи/короткості.

В роботах, де розглядаються питання народної латини, термін палаталізація має дещо інше (але функціонально пов'язане з основним) значення. Цей термін застосовують для опису фонетичних процесів, що відбуваються під впливом (j) та голосного переднього ряду, які привели до зміни основної артикуляції приголосного, тобто до змін на фонетичному рівні".

Гіпертекстова модель дозволяє представляти мовні факти, які зафіксовані в пам'ятках народної латини, не як певний звіт догматичних правил, а як результат дії певних історичних процесів, відтворити безперервний хід історичного розвитку романських мов, починаючи з висхідних характеристик народної латини. При переміщенні в інформаційному просторі гіпертексту читач може простежити етапи формування того чи іншого явища, а також порівняти його з фактами сучасних романських мов. Так, викладення фонетики народної латини складається з таких інформаційних блоків, які мають розгалужені численні внутрішні та зовнішні зв'язки.

Отже, той факт, що використання гіпертекстової форми є досить ефективним при створенні підручника з народної латини, навряд чи може викликати сумнів. Але на сьогоднішній день чи не найбільшу проблему становить вибір гіпертекстової стратегії побудови електронного підручника. Така стратегія може бути вироблена лише в процесі практичного досвіду в галузі створення учбових гіпертекстів.

The article deals with introduction of remote education in the higher school. Nature and character of hypertext structures, their role in creation of textbooks of the new type is being analysed.

Key words: the hypertext, the text, information field.

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию. – М., 1981.
2. Бахтин М.М. Проблема текста. Опыт философского анализа // Вопросы литературы. – 1976. – № 10. – С. 122–151.
3. Визель М. Гипертекст по ту и эту сторону экрана // Иностранная литература. – № 10. – 1999.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981.
5. Дедова О.В. Лингвистическая концепция гипертекста: основные понятия и терминологическая парадигма // Вестник Московского университета. – Сер. 9. – № 4.- 2001. Исследование Netscape 3: Пер. с англ. – К., 1997.
6. Лотман Ю.М. Двойственная природа текста // Текст и культура. Общие и частные проблемы. – М., 1975.
7. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М., 1980. Русский язык и современность. Общественные функции, развитие, изучение и преподавание / Под ред. М.А.Карпенко. – К., 1989.
8. Семчинская Н.С. Нелинейный текст как новый тип текста // Язык и культура: V Международная научная конференция. – Т. 2. – К., 1997. – С. 139-143.
9. Слухай Н.В. Художественный образ в зеркале мира этноса: М. Лермонтов, Т.Г. Шевченко. – К., 1995.
10. Субботин М.М. Навигация в информационном пространстве как новый способ чтения и письма // ВИНИТИ. – Сер. 2. – № 10. – 1993.
11. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. – М., 1991.
12. Языкознание: Большой энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – 2-е изд. – М., 1998.